

О. О. Гетьман, кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління персоналом
та економіки праці Університету митної справи
та фінансів

ПРОЕКТУВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЙОГО СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуто питання забезпечення соціальної безпеки в контексті проблем демографічного розвитку. Встановлено, що демографічний розвиток ґрунтується насамперед на забезпеченні прийнятної для країни (регіону) рівня демоекономічної безпеки. Надано авторське визначення поняття “демоекономічна безпека держави (регіону)”. Доведено, що основним фактором стримування демографічного розвитку є низька народжуваність та високий рівень смертності немовлят. Запропоновано проект, яким передбачено піклування про недоношених малят. Придбання необхідного обладнання (неонатальних інкубаторів) має запобігти невиправданій смертності новонароджених. Проект має високу соціальну значимість.

Ключові слова: демографічний розвиток; демобезпека; соціальна безпека регіону; проект; демографічний розвиток; соціально-економічний розвиток регіону.

The issue of social security in the context of demographic reproduction has been considered in our article. It was found that demographic development is based, first of all, on providing acceptable to the country (regions) of demo-economic security level. Author has proposed own definition of “demo-economic security of the country (region)” concept. It was proven that the main limiting factor of the demographic development is a low fertility. Author has proposed a project to reduce infant mortality through the care of premature babies. Buying of the necessary equipment (neonatal incubators) should prevent undue neonatal mortality. The project has a high social value.

Key words: demographic reproduction; demographic security; social security of the region; project; demographic development; socio-economic development of the region.

Постановка проблеми. Демографічна ситуація регіону, з одного боку, є результатом його соціально-економічної ситуації, а з іншого – показовим чинником його соціально-економічного розвитку. На Дніпропетровщині упродовж останніх років спостерігається чи не найменший природний приріст населення, зростання рівня захворюваності через погіршення екологічної ситуації внаслідок розвитку промисловості за явного нехтування екостандартів, стрімке зниження народжуваності через пріоритет молоді в забезпеченні якомога вищого рівня власного добробуту і потреб та наданні переваг реалізації себе в кар’єрі, а не в материнстві чи батьківстві. Все це відбувається на фоні скорочення життєвих стандартів, зuboжіння населення і глибокої соціально-політичної кризи, підсиленіх нестабільністю в державі та в умовах АТО. Демографічна криза має негативні наслідки для розвитку регіону: загальне зменшення населення, як наслідок – “старіння”

© О. О. Гетьман, 2015

популяції, зменшення кількості осіб працездатного віку, зростання соціального навантаження на зайнятих в офіційному секторі, що створює підстави для глибокого замислення над необхідністю розробки протекційних заходів для забезпечення безпеки ринку праці та наукового підґрунтя для їх практичної реалізації, чому, власне, і присвячене наше наукове дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання демографічного розвитку розглядають у своїх наукових працях такі вітчизняні вчені, як Д. П. Богиня, А. Г. Вишневський, В. М. Геєць, Е. М. Лібанова, О. М. Макарова, А. С. Мандрикіна, С. Є. Мокрецов, О. М. Палій, Ю. Ю. Розя, В. С. Стешенко, В. В. Сьомченко, Т. В. Яковенко та багато інших. Утім, об'єктом більшості наукових досліджень є країна, а не регіон. Спеціальні комплексні соціально-демографічні дослідження проблем промислового регіону (конкретно – Дніпропетровщини) майже не виконувались. Відомі лише окремі дослідження В. Грушки, Н. Гусевої та О. Суптело, в яких охарактеризовано основні галузі промисловості, вивчено їх вплив на навколишнє природне середовище області, проаналізовано в динаміці чисельність населення, питому вагу населення міста в регіоні, темпи зростання і темпи приросту населення та захворюваність на екологічно залежні хвороби. Сутність демографічних загроз області та механізми їх мінімізації залишаються недостатньо обґрунтованими, що надає нашому дослідженню актуальності.

Мета статті – проектування заходів поліпшення демографічного стану промислового регіону (Дніпропетровщини).

Нашими завданнями є:

- 1) дослідження демовідтворення як складової частини демографічного розвитку;
- 2) визначення основних рис соціально-демографічного розвитку промислово розвинутого регіону (Дніпропетровщини);
- 3) обґрунтування проекту, спрямованого на стабілізацію демовідтворення в промислово розвинутому регіоні.

Вклад основного матеріалу. Важливою передумовою соціально-економічного, політичного та інтелектуального розвитку будь-якої країни є демографічний фактор як “базис” суспільства, який відображає взаємозв’язок темпів і пропорцій суспільного розвитку з кількісно-якісними характеристиками населення (його чисельністю, статевовіковою та сімейною структурами, а також з динамікою народжуваності, смертності, міграції, станом здоров’я, розселенням, професійно-освітньою структурою тощо).

Наукові дослідження, присвячені стабілізації та розвитку демографічної ситуації в країні, а також прогнози, надані вченими Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України (проф. Е. М. Лібановою) та Інституту економіки НАН України (проф. В. С. Стешенко), довели, що Україна вже давно перебуває в стані демографічної кризи. У продовження їхніх досліджень, Т. В. Яковенко зазначила, що така кризова ситуація є результатом деформацій у суспільному житті насамперед у виробничій сфері, де внаслідок порушення узгодженого функціонування і розвитку основних компонент відбувається руйнація механізму демовідтворення, втрата здатності соціального організму до самовідтворення населення у суспільно необхідній якості і кількості [1, 78].

Дослідження демовідтворення як складової частини демографічного розвитку потребує аналізу зовнішніх і внутрішніх факторів, які його обумовлюють (рис. 1).

Рис. 1. Фактори демографічного розвитку держави (регіону)
 Джерело: систематизовано автором за науковими дослідженнями [2]

В ієрархічній системі виділяють групи детермінант, що зумовлюють перебіг окремих демографічних процесів: народжуваності, смертності, міграції, шлюбності, формування структури населення тощо. Але, як зазначає К. Сегіда, перелік функціональних детермінант ще не розкриває механізм їхньої дії. Адже вони можуть бути як суб'єктивними, так і об'єктивними. Своєю чергою, об'єктивні чинники можуть бути переважно демографічними, соціальними, економічними або, у разі їх дуальної природи впливу, соціально-політичними, соціально-економічними, соціально-демографічними тощо. Вони є детермінантами прямої чи непрямої дії, приводити до очікуваного чи зворотного результату [2, 187].

Проаналізуємо вплив зовнішніх чинників на демографічний розвиток.

Природно-біологічні чинники непрямо впливають на природний рух населення: біологічні характеристики впливають на здатність демовідтворення, а природні фактори обумовлюють його якість.

Соціально-економічні чинники впливають на рівень життя та добробуту населення, розвиток системи охорони здоров'я, суспільні норми, культурно-освітній рівень, вид зайнятості населення тощо. Так, А. С. Мандрикіна наголошує, що комплексним показником конкурентоспроможності країни та рівня її соціально-економічного розвитку є якість життя населення [3, 312]. Своєю чергою, А. Л. Баланда зазначає, що необхідною умовою забезпечення високої якості та рівня життя людини і суспільства в цілому є безпека, оскільки саме вона детермінує рівень реалізації потреб особи та ступінь задоволення суспільних інтересів [4, 23]. У цілому погоджуючись з висловленою думкою,

---

слід зазначити, що безпека населення (як відчуття захищеності і стабільності) має дуальну природу. Наші дослідження показують, що, з одного боку, країни з високим рівнем та якістю життя характеризуються низьким демовідтворенням, і навпаки. А країни з низьким рівнем життя показують у динаміці зростаючі показники демовідтворення. Тому йдеться про демоекономічну безпеку як основу стабільності. Під *демоекономічною безпекою* держави (регіону) пропонується розуміти такий стан соціоекономічних умов, який характеризується: оптимальною чисельністю населення, підтримкою народжуваності на достатньому рівні, врегульованістю міграційних процесів, раціональною статеві-віковою структурою, високою економічною активністю населення та можливістю її реалізації в умовах жорсткої конкуренції й двотоварності ринку праці, урівноваженням пропозиції робочої сили попитом на неї, відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем робочої сили виконуваній роботі та попиту, забезпеченням прийняттого співвідношення між кількістю платників податків та осіб, які перебувають на державному соціальному забезпеченні.

Отже, демографічний розвиток ґрунтується насамперед на забезпеченні прийнятного для країни (регіону) рівня демоекономічної безпеки.

Слід зазначити, що один і той же чинник впливає на демографічний розвиток по-різному. Зокрема, високий рівень якості життя, доступність медичних послуг і допомоги сприяють зменшенню смертності і підвищенню середньої тривалості життя, що веде до підвищення питомої ваги осіб літнього віку в структурі населення. Чи є це позитивним, залежить від чинного соціально-економічного стану держави (регіону), адже літні люди здебільшого представляють категорію економічно пасивного населення, утримання яких є значним “соціальним навантаженням” для держави (регіону). В кризових умовах, за відсутності джерел фінансування, додаткові соціальні виплати на утримання економічно пасивного населення майже унеможливають виконання державою своїх соціальних обов’язків і гарантій, що, відповідно, може викликати “соціальні збурення”. З іншого боку, вплив рівня якості життя на показники народжуваності може бути зворотним, адже зі зростанням добробуту у людей розширюється коло інтересів (подорожі, туризм, спорт), підвищується зацікавленість у кар’єрному зростанні і задоволенні потреб у професійній самореалізації, що на фоні зростання витрат на виховання дітей стримує потреби у материнстві-батьківстві і, відповідно, стримує народжуваність. Високий рівень медичного обслуговування дає змогу зберігати репродуктивне здоров’я населення, створює можливості для сурогатного материнства. З іншого боку, доступ до сучасних контрацептивів і високий рівень медичної грамотності зумовлює різке скорочення народжуваності, особливо серед молодих пар. Міграційні потоки можуть збільшувати чи зменшувати чисельність населення, переформовувати його статеві-вікову та професійну структуру.

С. Є. Мокрецов у своєму дослідженні комплексно охарактеризував проблеми зниження народжуваності в сучасних умовах і простежив, що сучасні сім’ї значно більшою мірою, ніж раніше, обмежують свій розмір: більшість шлюбних пар народжують одну дитину або залишаються бездітними [5, 129–132].

Під впливом матеріальних умов життя суспільства складаються певні соціально-культурні стереотипи. Так, зростання культурного рівня стримує рівень народжуваності. Особа з більш високими культурними потребами приділяє значну увагу освіті, навчанню, кар’єрі. З іншого боку, особливе значення має процес планування сім’ї. Наприклад, у країнах, що розвиваються, немає культури планування сім’ї, поширені ранні шлюби,

---

здебільшого не існує контролю народжуваності, немає культурно-освітніх потреб, народжується велика кількість небажаних дітей.

Значні відмінності у відтворенні населення спостерігаються між міською і сільською місцевістю, між розвинутими і нерозвинутими регіонами, що визначається соціально-економічними умовами. Отже, історико-географічний фактор (розміщення країни/регіону, рівень її/його соціально-економічного розвитку, територіальний розвиток інфраструктури, місцевість, район тощо) суттєво впливає на демовідтворення. У своєму дослідженні Ю. Ю. Розя зазначив, що між іншим на демографічну поведінку людей впливають національні традиції та установки сповідуваної релігії, які можуть стати нормами поведінки, незалежно від того, чи є людина віруючою, чи ні [6, 143].

Своєю чергою, В. В. Сьомченко звертає увагу, що сьогодні значно зростає вплив екологічних умов (чистота повітряного і водного басейнів, забрудненість навколишнього середовища, раціональне планування розміщення виробничих комплексів і житлових масивів тощо) на демовідтворення і якість населення. Стан навколишнього середовища, пов'язаний з результатами трудової діяльності і побутом, активно впливає на стан здоров'я і генетику людини, природно-біологічні якості і можливості розвитку населення [7, 56–57].

Демографічні чинники включають статеву-вікову структуру та повікову інтенсивність народжувань і є ендегенними факторами демовідтворення. Диспропорції статевого складу знижують рівень шлюбності, як наслідок – народжуваність падає. Повікова інтенсивність народжуваності обумовлює те, що істотна диференціація показників народжуваності даних груп в основній частині регіонів країни пов'язана з відмінностями типів населення (міського і сільського). Як зазначає К. Сегіда, залежність показників від віку населення спостерігається і в міграційних процесах [2, 185–186].

На наш погляд, демографічний розвиток протікає під впливом складної детермінованості впливу зазначених вище чинників, здебільшого соціально-економічного характеру. На регіональному рівні число чинників зростає, а зв'язки між ними ускладнюються. Демографічний розвиток на державному рівні як об'єкт регулювання є системою (а в структурі регіонального управління – підсистемою), структурними елементами якої є демографічні процеси.

Розглянемо Дніпропетровщину як приклад промислово розвиненого регіону.

Дніпропетровщина є регіоном суцільної промислової агломерації з високою концентрацією виробництва, яке характеризується багатогалузевою промисловою спеціалізацією. В. В. Грушка відмічає, що сучасна демографічна ситуація області відтворює ряд проблем: відбувається стрімке скорочення чисельності населення (природне скорочення); нерівномірне розселення населення; значні диспропорції в статеву-віковій структурі; стрімке старіння населення; значний статевий дисбаланс; скорочення тривалості життя; збільшення частки екологічно обумовлених захворювань і, відповідно, їх відсотка серед причин смертності [8, 173–174].

Велика концентрація підприємств видобувної промисловості, кольорової і чорної металургії, хімічної і нафтохімічної промисловості, будівельної індустрії та машинобудування, технічна відсталість і недооцінка наслідків господарської діяльності для природи регіону, вузьковідомчий, переважно споживчий, підхід до використання природних ресурсів завдали шкоди навколишньому середовищу, створили екологічно небезпечні умови життя. Надзвичайно високі техногенні навантаження в регіоні призвели до

забруднення атмосфери, ґрунтів, підземних і поверхневих вод, скупчення великої кількості промислових, у тому числі і токсичних, відходів, а це, своєю чергою – до високих рівнів захворюваності та смертності населення. Протягом 2013–2015 рр. Дніпропетровська область займає друге місце за рівнем загальної смертності населення і, відповідно, має другий за значенням показник природного скорочення населення серед регіонів України [9, 163–170].

Дніпропетровська область належить до найбільш урбанізованих областей України. На відміну від більшості регіонів України, у Дніпропетровській області більшість населення концентрується у великих містах. Приблизно 50 % населення області припадає на Дніпропетровськ і Кривий Ріг. Це пояснюється тим, що саме в цих містах сконцентровані промислові підприємства, які є привабливими для притоку робочої сили. Переважна більшість населення області мешкає в містах обласного значення (74,3 %), в сільській місцевості мешкає 16,6 % населення, в містах районного значення і селищах міського типу – 9,1 % населення області. Така територіальна структура розміщення населення області є результатом історичного розвитку промисловості в регіоні [10, 12–23].

Розміщення продуктивних сил Дніпропетровщини відповідає системі розселення: найкрупніші промислові вузли мають найбільшу чисельність та концентрацію населення. Водночас, цій схемі відповідає і територіальна диференціація ступеня забрудненості території та її екологічний стан, що негативно впливає на життєдіяльність населення.

Найгостріша потреба у формуванні та досягненні цілей сталого розвитку простежується саме у промислово розвинених регіонах України – тут найбільш гостро відчуваються негативні наслідки соціально-економічної кризи за більш сприятливої економічної ситуації.

Основними рисами соціально-демографічного розвитку промислово розвинутого регіону є:

- інтенсивний антропогенний тиск, результатом якого є забруднення природної складової, її збіднення, виникнення екологічних проблем, що, своєю чергою, негативно впливає на стан здоров'я популяції регіону, призводячи до появи специфічних соціогенних захворювань, зменшення тривалості життя населення;
- непристосована до сучасних життєвих стандартів житлова і комунальна інфраструктура, невиправдано висока вартість нерухомості, що змушує населення в репродуктивному віці відмовлятися від створення сім'ї і стримує її планування;
- нерівномірне розселення населення, що обумовлено різною щільністю розміщення матеріального і нематеріального виробництва в міській і сільській місцевостях;
- невинне зростання урбанізації.

З метою більш детальної характеристики особливостей демографічного розвитку регіону нами було проведено SWOT-аналіз демографічного розвитку Дніпропетровщини як характерного промислового регіону України (табл. 1). Наш аналіз уможливив виявлення взаємозв'язків між внутрішніми (сильні і слабкі сторони) і зовнішніми (можливості і загрози) факторами, які набувають стратегічного значення для Дніпропетровської області, що, своєю чергою, дає можливості формування порівняльних переваг, викликів і ризиків, що є основою для формулювання стратегічних і операційних цілей розвитку регіону.

SWOT-аналіз демографічного розвитку Дніпропетровщини

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1. Високий рівень урбанізації. 2. Висока щільність заселеності (друга позиція після м. Київ). 3. Прискорені темпи збільшення кількості населення у працездатному віці за рахунок притоку населення в пошуках роботи. 4. Урівноваженість темпів депопуляції. 5. Розгалужена житлова і комунальна інфраструктура. 6. Широкі можливості працевлаштування. 7. Розгалужена мережа медичних закладів і соціальної інфраструктури 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зниження рівня народжуваності, зростання загальної смертності на фоні погіршення епідеміологічного стану. 2. Зростання кількості розлучень, нехтування сімейними цінностями. 3. Стрімке скорочення сільського населення порівняно з міським. Деградація сільських територій, погіршення демографічної ситуації у селі і стрімке зменшення тривалості життя сільського населення. 4. Значні розбіжності і диспропорції між районами Дніпропетровської області за рівнем урбанізації та економічним розвитком. 5. Суттєві диспропорції в статеві-віковій структурі населення. 6. Наявність від'ємного сальдо міграції. 7. Невпинне зростання кількості осіб старше працездатного віку та "старіння населення". 8. Високе демографічне навантаження на населення працездатного віку – 68,7 %
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Розроблення механізмів впливу місцевої влади на основні суб'єкти-забруднювачі. 2. Стрімкий розвиток сучасних технологій використання промислових і побутових відходів у виробництві/ресайклінг. 3. Важелі стимулювання народжуваності. 4. Зменшення показників смертності. 5. Внутрішньорайонна, міжрайонна та маятникова трудова міграція 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Подальше погіршення екологічного стану. 2. Перетворення демографічної кризи на демографічну катастрофу. 3. Продовження російсько-українського конфлікту та АТО. 4. Продовження політики незбалансованого природокористування. 5. Нестримний приток і висока концентрація населення у великих обласних центрах. 6. Посилення криміногенної обстановки

Джерело: розроблено автором

Серед “гальмівників” демографічного розвитку особливо гострими можна вважати від’ємний природний приріст населення, зростаюче техногенне забруднення атмосферного повітря, ґрунтів і ґрунтових вод (м. Дніпропетровськ, м. Дніпродзержинськ, м. Кривий Ріг, м. Жовті Води, м. Павлоград) і значні диспропорції між районами за рівнем урбанізації та соціально-економічним розвитком (як, наприклад, Пятихатський і Петриківський, Апостолівський і Межівський райони тощо) через історико-географічний розвиток промисловості в регіоні. Гострою проблемою регіону, як і всієї країни в цілому, є деградація сільських територій, погіршення демографічної ситуації на селі та зменшення тривалості життя сільського населення через відсутність належної соціальної інфраструктури та належного медичного обслуговування.

Серед можливостей, які сприятимуть покращанню рівня розвитку регіону, нами було виділено розроблення механізмів впливу місцевої влади на основні підприємства-забруднювачі з метою поліпшення екологічної ситуації в регіоні. Стимулювання підвищення народжуваності вбачається нами за рахунок реалізації державної підтримки сімей з дітьми, зменшення податкового тиску на працюючих батьків (за європейським зразком, наприклад, німецька чи португальська модель), догляду за недоношеними та хворими немовлятами для збереження демопотенціалу, підвищення розмірів соціальної допомоги у разі народження дитини й у процесі догляду за нею. Посилення вимог держави до рівня медичного обслуговування, соціальних стандартів життя, поширення культури здорового способу життя також, на наш погляд, мають вплинути на підвищення природного приросту населення і зниження смертності.

Крім того, для опрацювання Стратегії демографічного розвитку регіону слід враховувати наявні загрози, серед яких можна назвати такі: поглиблення демографічної кризи та її перетворення на демографічну катастрофу; руйнування соціального механізму демовідтворення; подальше погіршення довкілля через неефективну державну політику управління відходами та відсутність обмежувальних механізмів щодо обсягів накопичення промислових відходів; нестримна концентрація населення в обласних центрах за подальшого зростання рівня урбанізації.

Результати проведеного SWOT-аналізу дають можливість визначити порівняльні переваги, виклики і ризики, які є основою для стратегічного вибору регіону на перспективу.

Порівняльні переваги (визначені в результаті аналізу сильних сторін і можливостей):

1. Сильною стороною регіону є швидке збільшення кількості населення працездатного віку, яке є порівняльною перевагою, адже може бути підтримане такою можливістю, як створення умов для пожвавлення внутрішньої міграції.

2. Стимулювання народжуваності та скорочення показників смертності можуть бути підтримані реалізацією механізмів впливу місцевої влади на основні підприємства-забруднювачі й розвитком технологій використання промислових відходів у виробництві з метою мінімізації інтенсивного антропогенного тиску.

Виклики (визначені в результаті аналізу слабких сторін і можливостей):

1. Розробка механізмів впливу місцевої влади на основних забруднювачів нівелює загрозливий епідеміологічний стан населення.

2. Завдяки створенню передумов для пожвавлення внутрішньорайонної, міжрайонної і маятникової трудової міграції такі слабкі сторони, як стрімке скорочення сільського населення, деградація сільських територій, погіршення демографічної ситуації та зменшення тривалості життя сільського населення, – можуть бути усунені.

---

3. Від'ємне сальдо міграції через несприятливу екологічну ситуацію може бути ліквідоване завдяки створенню передумов для поживлення внутрішньої міграції та перспективному розвитку технологій використання промислових відходів у виробництві на фоні розвитку інноваційних форм зайнятості населення.

4. Стимулювання народжуваності за рахунок державної підтримки сімей з дітьми, піклування про недоношених та хворих немовлят і підвищення розмірів соціальної допомоги при народженні дитини й у процесі догляду за нею допоможе зменшити інтенсивність "старіння населення" та знизити демографічне навантаження на населення працездатного віку.

5. У Дніпропетровській області спостерігаються значні диспропорції в статеві-віковій структурі, позбавитися від яких можливо, зменшивши показники смертності.

Ризики (визначені в результаті аналізу слабких сторін і загроз):

1. Подальше погіршення стану довкілля та продовження політики незбалансованого природокористування є серйозною загрозою, особливо у зв'язку з такими слабкими сторонами регіону, як зниження народжуваності, зростання загальної смертності, погіршення епідеміологічного стану, від'ємне сальдо міграції.

2. Продовження російсько-українського конфлікту в умовах АТО негативно вплине на демографічний розвиток Дніпропетровщини як пограничного регіону конфлікту, зокрема, існує загроза зростання показників смертності чоловіків репродуктивного віку, як наслідок, – зростання кількості осіб старше працездатного віку та зниження показників народжуваності.

3. Нестримна концентрація населення в обласних центрах посилюватиме деградацію сільських територій, погіршуючи демографічний розвиток села, а також поглибить диспропорцію між районами за рівнем урбанізації і соціально-економічного розвитку.

Розглянемо проблеми демографічного розвитку Дніпропетровщини більш детально. На початку 2015 р. Дніпропетровська область займала друге місце в Україні за чисельністю населення, поступаючись лише Донецькій області. Населення області на кінець 2015 р. становило 3276,6 тис. осіб (рис. 2). У зв'язку з ситуацією, що склалася на сході України, можна прогнозувати, що вже до кінця 2016 р. область займатиме перше місце в країні за чисельністю наявного населення. До 2012 р. Дніпропетровськ був містом-мільйонером, але, вслід за Донецьком, втратив цей статус і перейшов до категорії найбільших міст [10, 279–281]. Отже, для населення міста за 2010–2014 рр. характерне поступове щорічне зменшення чисельності, що відповідає загальним тенденціям динаміки кількості населення країни в цілому. Така ситуація зумовлена насамперед процесами природного руху населення, а саме переважанням кількості померлих над кількістю народжених протягом досліджуваного періоду.

Ситуація щодо міграційного приросту (скорочення) відображена на рис. 3.

У 2010 р. різниця між кількістю прибулих на територію Дніпропетровщини та кількістю вибулих за її межі була незначною, тому вона не знайшла відображення в діаграмі. Від'ємний приріст міграції спостерігався в 2011 та 2013 рр. і становив – 0,2 та – 0,3 тис. осіб відповідно. У 2014 р. показник склав 0,4 тис. осіб, частково за рахунок переселенців із зон конфлікту [11].

Н. Гусева та О. Суптелю звертають увагу на те, що зменшення чисельності населення Дніпропетровщини обумовлено від'ємним природним приростом і від'ємним механічним приростом. На відміну від інших великих міст України, Дніпропетровськ

не є міграційно привабливим для населення [12, 107–111]. Проте головною причиною від’ємної динаміки залишається негативний природний приріст (рис. 4).

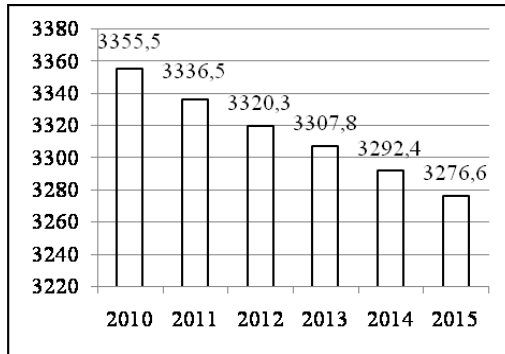

Рис. 2. Динаміка чисельності населення у Дніпропетровській області, 2010–2015 рр., станом на 01 січня; тис. осіб

Джерело: побудовано автором за даними [11]

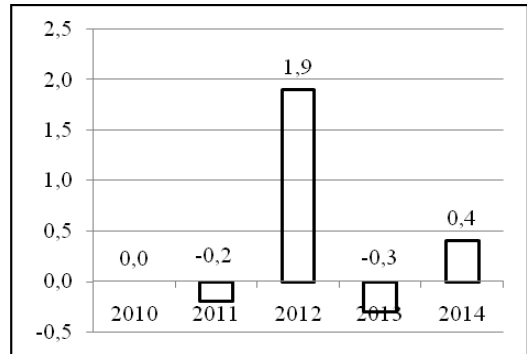

Рис. 3. Міграційний приріст (скорочення) у Дніпропетровській області, 2010–2014 рр., станом на 01 січня; тис. осіб

Джерело: побудовано автором за даними [11]

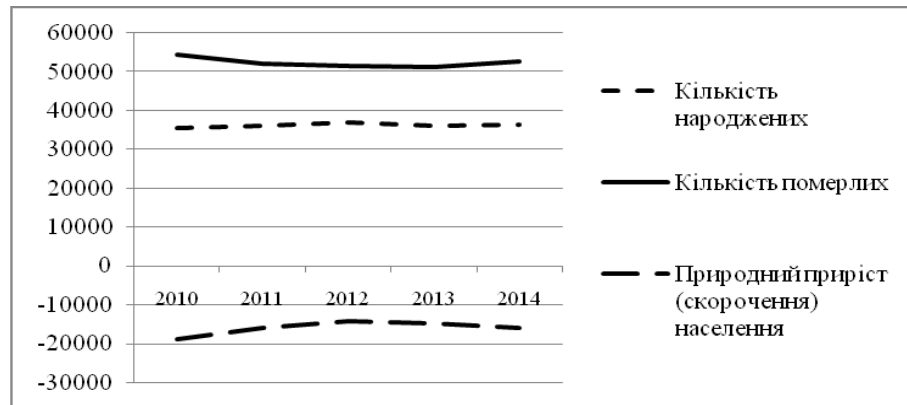

Рис. 4. Кількість народжених, померлих і природний приріст населення у Дніпропетровській області, 2010–2014 рр., осіб

Джерело: побудовано автором за даними [11]

Протягом 2010–2014 рр. народжуваність була нижчою за смертність, що спричинило від’ємний приріст населення. З 2012 р. природне скорочення населення стало посилюватися та становило на 2014 р. – 16 225 осіб. Водночас у 2012 р. спостерігались позитивні зміни рівня народжуваності (народилося 37 087 осіб); у 2013–2014 рр. ситуація значно погіршилась. Отже, демографічна ситуація в області залишається складною, і якщо скорочення населення надалі відбуватиметься такими ж темпами, скоро суттєво скоротиться кількість мешканців області.

Складна демографічна ситуація спричинена тим, що Дніпропетровська область посідає провідне місце в Україні за обсягами промислового виробництва в галузях ме-

талургії, машинобудування, коксохімічній, гірничо-видобувній тощо. Значна концентрація промислових підприємств зі шкідливим впливом на довкілля зумовила формування несприятливої екологічної ситуації на більшій частині території області, особливо в районах потужних промислових вузлів (Кривий Ріг, Жовті Води, Дніпродзержинськ). Це, своєю чергою, призвело до збільшення захворюваності населення на так звані екологічно залежні захворювання, погіршення санітарно-епідеміологічного стану великих територій. Тому традиційні для України соціальні проблеми ускладнилися необхідністю вирішення проблем, похідних від незадовільного стану навколишнього природного середовища.

Захворюваність, як соціальне явище, скорочує тривалість життя, зумовлює смертність людей, таким чином впливаючи на природний рух населення. Протягом останніх трьох років захворюваність населення поступово збільшувалась з 2652,9 тис. зареєстрованих випадків захворювань у 2012 р. до 2802,2 у 2014 р. Структура захворюваності за групами хвороб наведена на рис. 5.

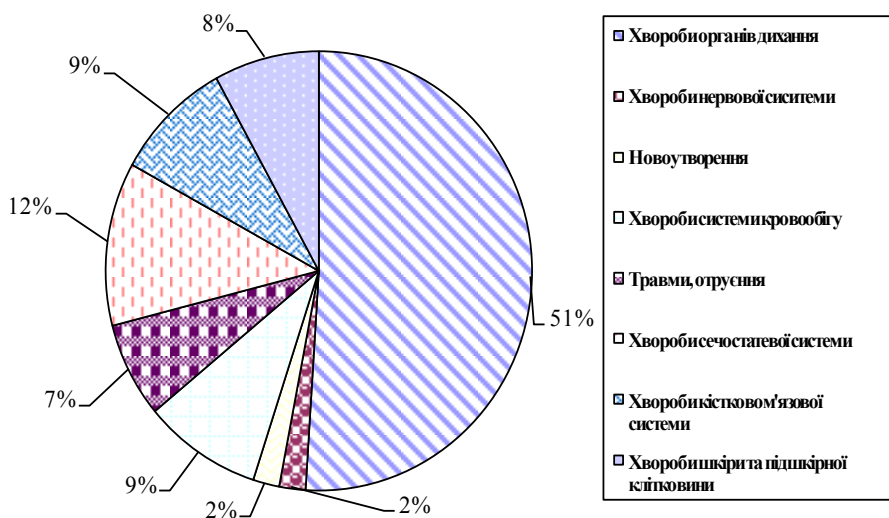

Рис. 5. Структура захворюваності населення за групами хвороб у Дніпропетровській області, 2014 р., %

Джерело: побудовано автором за даними Головного управління статистики у Дніпропетровській області [13]

Слід зазначити, що переважна частка захворювань органів дихання в Дніпропетровській області (51 %) вища порівняно з сусідніми регіонами (для порівняння: у Харківській області – 39 %). Це відображає стан забруднення атмосферного повітря стаці-

---

онарними і пересувними джерелами, що в деяких містах області (Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Дніпродзержинськ, Нікополь) набув загрозового рівня. Найбільш інтенсивними джерелами забруднення є підприємства металургії, у викидах яких є отруйні гази і речовини [13].

Як показують наші попередні дослідження, основним стримувальним фактором демографічного розвитку є низька народжуваність, тому нами запропоновано проект, що передбачає заходи зі скорочення смертності немовлят за рахунок піклування про недоношених малят. Діти, які народилися в результаті передчасних пологів, вважаються життєздатними за умови пильного лікарського спостереження і спеціального догляду. Виходжування недоношених дітей можливе лише в перинатальних центрах або спеціалізованих відділеннях лікарень. Оскільки більшість пологових будинків області не обладнана необхідним устаткуванням (неонатальними інкубаторами), проект спрямований на розв'язання цієї проблеми. Завдяки придбанню необхідного обладнання можна запобігти невиправданій смертності новонароджених. Для здійснення пропонуваного проекту необхідно виконати такі роботи:

1. Створення проектної команди.
2. Аналіз поточної народжуваності у регіоні з урахуванням районування.
3. Визначення загальної кількості народжених по області та прогноз народжуваності до 2020 р.
4. Визначення відсотка недоношених немовлят серед усіх народжених і прогноз до 2020 р.
5. Визначення кількості перинатальних центрів та лікарень по області, яким необхідні неонатальні інкубатори.
6. Розрахунок кількості необхідного обладнання.
7. Організація тендера на придбання і постачання необхідного обладнання.
8. Визначення критеріїв відбору необхідного обладнання.
9. Аналіз ринку медичного обладнання.
10. Попередній розгляд тендерних пропозицій.
11. Вибір підходящого обладнання та закупівля неонатальних інкубаторів.
12. Укладення договору про постачання в обласні та регіональні центри.
13. Доставка інкубаторів у перинатальні центри та лікарні.
14. Введення обладнання в експлуатацію.

Проаналізувавши кількість пологових відділень, що потребують обладнання, та провівши моніторинг ринку медичного обладнання для недоношених немовлят, рекомендується придбати 19 інкубаторів "BLF-2001" виробництва "Medicor" (Угорщина) за ціною 234 000 грн/шт. для 14 пологових відділень: для Дніпропетровська 8 шт. для 4 пологових відділень; для Кривого Рогу 3 шт. для 2 пологових відділень; 2 шт. для 2 пологових відділень Дніпродзержинська та по 1 інкубатору для пологових відділень Павлограда, Новомосковська, Жовтих Вод, Марганця, Нікополя та Орджонікідзе. Отже, вартість закупівлі інкубаторів становитиме: 19 шт. * 234 000 грн = 4 446 000 грн. Оскільки обладнання було вирішено доставляти вантажівкою (за договором постачання), то витрати на доставку становитимуть 8000 грн (оскільки товар знаходиться у м. Києві). На доставку в пологові відділення області буде витрачено 22 години, вартість доставки становитиме: 300 грн/год. * 22 год. = 6600 грн (вартість за годину перевезен-

---

ня менша, адже для доставки по області було обрано менш габаритне авто). Отже, до витрат на впровадження проекту (базовий кошторис 52 430 грн) додаються всі інші витрати, тобто: $52\,430 + 4\,446\,000 + 8000 + 6600 = 4\,513\,030$ грн (ця сума перебуває в межах витрат бюджету Дніпропетровської області в частині витрат на охорону здоров'я). Проект має високу соціальну значущість і може бути впроваджений у межах Стратегії соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області (до 2020 р.).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Демографічні процеси, які відбуваються у сьогодиншньому соціально-економічному просторі, є індикатором дієвості соціально-політичної системи будь-якої держави, її ідеології, відображенням економічного стану і ступеня ефективності розв'язання соціальних проблем. Демовідтворення – не тільки обов'язковий фактор розвитку суспільства, але й головна умова його існування.

Як показали наші дослідження, сьогодні Україна перебуває у становищі демографічної кризи (але ще не демографічної катастрофи, яка є останньою стадією занепаду суспільства). Тому надзвичайної актуальності набуває реалізація заходів, спрямованих на підтримку соціально-демографічного розвитку, збереження наявного людського потенціалу шляхом удосконалення Програм регіонального розвитку в частині демографічної політики, спрямованої на покращання демографічної ситуації в регіонах.

Поточна демографічна ситуація характеризується зменшенням абсолютної кількості населення, його старінням, високим рівнем загальної смертності, скороченням очікуваної тривалості життя тощо. Основним стримуючим демографічний розвиток фактором є низька народжуваність, тому нами було запропоновано проект, який полягає у заходах, спрямованих на скорочення смертності немовлят за рахунок піклування про недоношених малят. Придбання необхідного обладнання (неонатальних інкубаторів) має запобігти невиправданій смертності новонароджених. Проект має високу соціальну значущість і може бути впроваджений у межах Стратегії соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області (до 2020 р.).

Список використаних джерел:

1. Яковенко Т. В. Оцінка впливу соціальних факторів на сучасну демографічну ситуацію в Україні [Електронний ресурс] / Т. В. Яковенко // Соціопростір : Міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. – 2010. – № 1. – С. 77–85. – Режим доступу : http://www.sociology.kharkov.ua/images/socioprostir/magazine/1_2010/2_6_2.pdf
2. Сегіда К. Передумови та чинники демографічного розвитку регіональної соціогеосистеми [Електронний ресурс] / К. Сегіда // Часопис соціально-економічної географії. – 2010. – № 9 (2). – С. 185–191. – Режим доступу : <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/2686/2/Segida.doc>
3. Мандрикіна А. С. Якість життя населення в контексті соціально-економічного розвитку України [Електронний ресурс] / А. С. Мандрикіна // Державне будівництво. – 2013. – № 2. – С. 213–216. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/DeBu_2013_2_33.pdf

---

4. Баланда А. Л. Соціальні детермінанти національної безпеки України: теорія, методологія, практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук : спец. 08.00.07 “Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика” / А. Л. Баланда. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. – 38 с.

5. Мокрецов С. Є. Фактори, які визначають стан репродуктивного здоров'я населення [Електронний ресурс] / С. Є. Мокрецов // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. – 2012. – Вип. 2. – С. 128–133. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvamu_upravl_2012_2_18.pdf

6. Розя Ю. Ю. Релігія як чинник демографічної поведінки в різних етносоціальних середовищах [Електронний ресурс] / Ю. Ю. Розя // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2013. – № 57. – С. 140–146. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/stapttp_2013_57_20.pdf

7. Сьомченко В. В. Відтворення населення як фактор формування трудових ресурсів [Електронний ресурс] / В. В. Сьомченко // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – № 1 (4). – С. 55–58. – Режим доступу : http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/econom_2009_1/055-58.pdf

8. Грушка В. В. Суспільно-географічні особливості Дніпропетровської області як старопромислового регіону України [Електронний ресурс] / В. В. Грушка // Геологія – Географія – Екологія : збірник наукових праць “Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна”. – Вип. 1033. – Х. : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 173–177. – Режим доступу : <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/8741/2/Grushka.pdf>

9. Дніпропетровська область: демографія, економіка, екологія, бюджет. Профіль області [Електронний ресурс] / за ред. І. Вернослов. – Дніпропетровськ, 2013. – 237 с. – Режим доступу : http://www.ebed.org.ua/sites/expertise.one2action.com/files/repo/prof_dnipr_obl_ukr_for_website_0.pdf

10. Україна у цифрах: статистичний збірник [Електронний ресурс] / відповідальний за випуск О. А. Вишнеvsька. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 548 с. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2015/zb/07/zb_Uz14_uk.zip

11. Населення Дніпропетровської області: Основні показники динаміки і руху [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Дніпропетровській області. – Режим доступу : <http://www.dnprstat.gov.ua/statinfo%202015/ds/ds4.htm>

12. Гусева Н. Демографічна характеристика міста Дніпропетровськ [Електронний ресурс] / Н. Гусева, О. Суптело // Часопис соціально-економічної географії. – 2015. – № 18 (1). – С. 108–114. – Режим доступу : [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chseg_2015_18\(1\)_20.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chseg_2015_18(1)_20.pdf)

13. Захворюваність населення 1995–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dnprstat.gov.ua/statinfo%202015/oz/oz2.htm>